

Crisi social i “parentalitat líquida”: problemes i oportunitats (I)

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXX/2

Jorge L. Tizón¹
Barcelona

Aquesta és la primera part del treball sobre parentalitat líquida. L'autor aborda les formes de parentalitat i de criança partint del concepte de societat líquida de Z. Bauman. Descriu les transformacions de la família en els darrers decennis i planteja que la teoria i les pràctiques psicoanalítiques les han de tenir en compte. En aquesta primera part utilitza el diagrama epigenètic d'Erikson com a punt de partida per a l'estudi de la parentalitat. La segona part del treball es publicarà en el proper número de la revista.

Paraules clau: família, família líquida, funcions parentals, mar-parentalitat, societat líquida

1. Neuro-psiquiatria, psicoterapeuta, psicoanalista. Institut Universitari de Salut Mental, Universitat Ramon Llull. E-mail: jtizong@meditex.es

1. Introducció

En els darrers decennis hem estat vivint transformacions accelerades de la família i de les formes d'influència de la família en el desenvolupament dels individus. Es podria parlar d'una "família líquida" pròpia de la tardomodernitat. Perquè, malgrat haver-se decretat, a mitjans del segle passat, la seva "definitiva mort", la institució familiar, o més ben dit, alguna forma d'institució familiar, sembla que està rebent una creixent valoració. De fet, s'està convertint novament en un centre de la disputa ideològica, tant per aspectes religiosos i morals, com pel que fa a replantejar-se el futur de la sociabilitat per a l'espècie (i cal tenir en compte que, des del punt de vista psicoanalític, avui "sociabilitat" és, principalment, "mentalització").

I, entenent la família des d'una perspectiva més jurídica-normativa ("la cohabitació i la cooperació socialment reconegudes d'una parella amb els seus fills"), en la perspectiva de T. Lidz ("una institució socialment i biològicament necessària, que serveix de medidora entre els objectius biològics i culturals de la formació de la personalitat") o en una forma més "*aggiornada*", tardomoderna, que tendiria a considerar com a família tot grup que es consideri com a tal a condició que compregui una representació de almenys dues generacions unides per la filiació... En la definició més àmplia, fins i tot podríem entendre que família és tot grup humà que es consideri com a tal i protegeixi, a algun nivell, el desenvolupament psicobiològic i social dels seus membres. I cal no oblidar que darrere d'aquestes perspectives hi trobem diversos matisos ideològics, diferenciats entre els que proposen tornar a formes més tradicionals de família i els que postulen que les funcions biopsicosocials de la família poden seguir-se exercint en nous models de famílies.

Al meu entendre, per a la teoria, les tècniques i les pràctiques psicoanalítiques és avui de fonamental importància tenir en compte aquests canvis i variacions. Com repercuteixen sobre les representacions mentals de la família com a "objecte intern nuclear"? Com repercuteixen sobre els objectes interns mare, pare, subjecte - que sempre parteixen del reconeixement del primer objecte -, normes familiars i socials o superjò? I si a això hi afegim la crisi social recent (en molts aspectes una autèntica regressió social), que comporta sobre aquestes configuracions familiars pressions i variacions contradictòries, però importants, i pel que sembla durarà anys, ens hauríem de plantejar novament les mateixes preguntes: Com repercuteix la crisi social sobre la pròpia família en tant que "objecte intern nuclear"? Com repercuteix en els objectes interns dominants del pare, mare, relació triangular, subjecte, superjò, etc.?

Ni tan sols estem segurs de com està repercutint i repercutirà aquesta crisi social en la preponderància d'un tipus o altre de família (i això per parlar només dels països "del nord del planeta"). Però és que, a més, ¿com estan repercutint en el "*self parental*" de cadascú de nosaltres, tant aquests canvis

familiars com els canvis socials, polítics i econòmics que ens està tocant viure per l'imperi de la crisi sociopolítica? Dit d'una altra manera, ¿com estan repercutint aquestes circumstàncies sociopolítiques en la nostra capacitat psicològica de ser pares, suposi això el que suposi? ¿Com estan repercutint en les nostres capacitats parentals, es mesurin com es mesurin, i, per tant, en l'“objecte intern” *mar-parentalitat*? I ja no vull complicar encara més el quadre insistint en les grans diferències internes amb què s'estava vivint la maternalitat i la parentalitat ja anteriorment, només tenint en compte la desvinculació de l'amor i la relació sexual de la reproducció, una consecució relativament recent per a la humanitat (Taula 1).

¿Com s'expressen aquestes accelerades transformacions en el nostre viure, en la clínica i en les relacions assistencials de tota mena? I, ¿quin futur i quines conseqüències tindran aquests canvis sobre les nostres teories, sobre les nostres tècniques i sobre l'organització social? ¿Quins canvis introdueixen en les vivències de la maternitat i la paternitat en les nostres societats “líquides” tardomodernes?

2. Societat “líquida” i *mar-parentalitat*

Indubtablement, les agudes observacions de Zymut Bauman sobre la “liquiditat” de la nostra societat i les seves conseqüències de “vida líquida”, “amor líquid”, “por líquida” i altres líquiefaccions, han tingut èxit i han calat tant en la cultura filosòfica com sociològica i tècnica. Indubtablement, tals descripcions responen a una situació real d'accelerats canvis en totes les facetes de la vida humana en les nostres societats occidentals, cada vegada més representatives del món global. Responen, sobre tot, a una situació descrita en la qual valors, normes, ritus i formes de relació no arriben a introjectar-se suficientment degut al fet que canvien a tal velocitat, que l'esforç per retenir-les no paga la pena i és millor deixar-se arrossegar pel “riu que ens porta”, en aquest cas no exemplificador del “riu de la vida”, com a Sampedro (1961), sinó del riu dels canvis imposats i no introjectats o elaborats mínimament pels subjectes, pel *self* alhora “sobresaturat” i en trànsit de dissolució dels nostres dies (Bauman, 2007; Béjar, 2007; Coderch, 2007, 2010).

Recordem que, per en Bauman (2006, 2007), la societat “moderna líquida” (en realitat “tardomoderna”) “és aquella en la qual les condicions d'actuació dels seus membres canvien abans que les formes d'actuar es consolidin en uns hàbits i en unes rutines determinants. La liquiditat de la vida i de la societat s'alimenten i es reforcen mútuament. La vida líquida, com la societat moderna líquida, no pot mantenir la seva forma ni el seu rumb durant gaire temps”. “En una societat moderna líquida les consecucions individuals no poden solidificar-se en béns duradors perquè els actius esdevenen passius i les capacitats discapacitades en un tres i no res (...) Així es comprèn que hagi deixat de ser aconsellable aprendre de l'experiència per confiar en estratègies i moviments tàctics que foren emprats amb èxit en el passat (...)

L'extrapolació de fets del passat amb l'objecte de predir tendències futures no deixa de ser una pràctica cada vegada més arriscada i, amb massa freqüència, enganyosa (...) El que s'emfatitza en tot moment és l'oblidar, l'esborrar, el deixar i el reemplaçar..." Aquestes tendències que Bauman descriu de la nostra societat, tot i ser reals, no tenen per què ser ideals. Ara bé, de moment, sembla que s'estan desenvolupant i infiltren diversos àmbits de la nostra societat donant lloc a la por líquida de què parlava el pensador polonès (que jo prefereixo descriure com la de-simbolització de la por i la de-sublimació de l'agressió intra-específica), a la vida líquida, a les múltiples morals líquides, a l'amor líquid i, per descomptat, a la "família líquida" dels nostres dies...²

I si la família ha entrat en aquest procés és evident que, tard o d'hora, la base psicològica profunda per formar famílies s'hi veurà afectada: per això parlo de "parentalitat líquida", ben visible en la pràctica de la promoció de la salut mental de la infància i en la prevenció dels trastorns en els nostres dies, treball que és fonamental per a dispositius professionals tan diversos com els CSMIJ, CDIAP, EAIA, EAP³, col·lectius d'ensenyants, col·lectius d'educació especial i educació primerenca, pediatres, metges "*de família*" (als quals probablement al llarg de la seva formació no els han dit ni una paraula sobre aquests temes "de família"), serveis socials de base, serveis socials de la infància... Si el futur del "decreixement industrial sostenible", que crec que s'hauria de produir en els països tecnològics en els propers anys, ha d'anar unit al "creixement dels treballs social i personalment sostenibles", els temes familiars i la maternalitat i la parentalitat⁴ han de ser crucials en els propers anys.

Partint, doncs, del caràcter metafòric i una mica hiperbòlic d'aquestes afirmacions de moda, no deixa de ser cert que Bauman ha sabut cridar l'atenció no només pel que fa a la realitat dels canvis accelerats del nostre

2. Extensió de la "liqüefacció", que és un afegitó personal, sense poder entrar aquí en matisacions respecte de les idees de Bauman; per exemple, respecte de la por, tema al qual m'he aproximat des d'altres vèrtexs i amb conclusions també dispars amb el sociòleg polonès establert al món anglosaxó (Tizón, 2011, 2013).

3. Acrònims dels equips de Catalunya corresponents al CSMIJ: Centre de Salut Mental Infantil i Juvenil; CDIAP: Centre de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoc; EAIA: Equip d'Atenció a la Infància i Adolescència; EAP: Equips d'Atenció Psicopedagògica.

4. A vegades prefereixo incloure el neologisme *mar-parentalitat* per subratllar les diferències intergeneràtiques i per ajudar a no confondre i simplificar les funcions parentals de la mare i del pare o, encara millor, de qui fa de primer i de qui fa de segon objecte parental per a l'infant humà.

món - que fan que en els darrers cinquanta anys tecnològicament la humanitat hagi avançat tant com en tota la seva història anterior -, sinó també per les conseqüències d'aquesta acceleració imparable sobre l'organització de la nostra societat, de les nostres relacions, del nostre *self* o sentit del subjecte...

Com veiem, un àmbit en el qual tot això és innegable és l'àmbit de l'organització familiar i, per tant, l'àmbit en el qual es gesten, desenvolupen i apliquen les vivències de la maternalitat i la parentalitat dels nostres dies, els “objectes interns” o “esquemes bàsics” en els quals sustentem les capacitats paternes i maternes... I, finalment, si pensem que estan afectats per aquesta situació els “objectes interns nuclears”, ¿com no s'afectarà el subjecte i el sentit del subjecte, un element clau dels quals és la relació amb la transcendència, amb la “creativitat-generativitat” i, per tant, amb la *mar-parentalitat*? Per exemple, Bauman planteja que en la *modernitat líquida* les identitats són similars a una crosta volcànica que s'endureix, es torna a fondre i canvia constantment de forma. Semblen estables des d'un punt de vista extern, però en ser contemplades de prop i amb detall apareix la fragilitat i l'esquinçament constant, de forma tal que un dels pocs valors heteroreferenciats de la “postmodernitat líquida” serà la necessitat d'aconseguir una identitat flexible i versàtil per encarar les diferents mutacions que el subjecte ha d'enfrontar al llarg de la seva vida.

3. Algunes xifres i dades desestabilitzadores

La primera vegada que es produeix un engany, la culpa és de qui enganya; la segona vegada, de qui es deixa enganyar.

(Proverbi àrab)

Per posar tan sols algunes mostres, utilitzaré unes dades que fa uns anys que tinc a l'abast (Taula 1), procedents d'un treball de Nogués (1995), i afegiré una altra sèrie de dades recollides dels treballs del Programa d'Activitats Preventives i Promoció de la Salut Mental (PAPPS) de la Societat Espanyola de Medicina de Família i Comunitat (2007, 2009, 2013).

Com mostren les taules 1 i 4, a la societat actual la família nuclear tradicional, la família estudiada per Sigmund Freud i per gran part de la psicoanàlisi, ha perdut pes de manera important i, potser, definitiva. D'altres formes de família la van substituir cada vegada més. Crec que, com a tècnics de la salut mental i la psicoanàlisi, ens interessa avui i aquí tenir en compte al menys tres d'aquestes formes en creixement exponencial: la monoparentalitat, les “famílies mosaic” i les famílies amb adopcions. Una quarta forma o estil de família, que caldria parar-hi atenció en països com el nostre, és la que ha patit una migració de les més freqüents avui dia, “extracomunitària”, amb l'afegitó de multiculturalitat, no elaboració del dol

migratori i possible “síndrome d’Ulises” (Atxotegi, 2011) que l’acompanya, i que està més que demostrat que afecta directament el futur de la salut (mental) dels fills i néts (Tizón et al., 1986; Veling et al., 2011). Però com que, excepte en aquest apartat, ens centrarem en el món intern, en l’objecte intern “parentalitat”, podem considerar que aquest tipus de família, des de la nostra perspectiva, viurà, expressarà i engendrarà la parentalitat segons alguna de les modalitats d’organització externes abans esmentades: monoparentalitat, mosaic i/o *mar-parentalitat* substitutiva.

Per ajudar a fer-nos una idea de com és i com va evolucionant la família a les nostres societats, hem de partir d’alguna forma d’anàlisi sociològica. I una de bastant asèptica i pragmàtica és la que l’Institut Català d’Estadística (IDESCAT, 2013) proporciona sobre el tipus de nuclis vivencials i “llars” que hi ha a la Barcelona contemporània. En una classificació abreujada, queden distribuïts en llars unipersonals, sense nucli, nuclears simples (parelles sense fills, parelles amb fills, mares amb fills, pares amb fills), nuclears extenses, parelles sense fills amb altres convivents, parelles amb fills i altres convivents (llogaters i rellogats...), mare amb fills i altres, pare amb fills i altres, i “llars múltiples”... I els percentatges, com mostren les taules 2 i 3, no van a favor de la “família nuclear amb fills”. Podem dir que aquest model de “família” o “llar” ja és minoritari a Barcelona i potser a Espanya. A més, el percentatge relatiu va disminuint. Tot això significa que els nens es crien i desenvolupen (i que els pares i mares exerceixen les seves capacitats *mar-parentals*), en altres circumstàncies de convivència clarament diferents de les estudiades per la psicoanàlisi inicial.

Dades il·lustratives del que venim dient, a més de les aportades per les taules 2 i 3, fan pensar que a Catalunya, tot i sense haver acabat els processos de migracions extra i intracomunitaris sobrevinguts en aquesta comunitat autònoma (i moltes altres a Espanya), ha arribat al 2007 a la següent situació: les llars unipersonals eren el 19,5%, el 28% de les llars (o “famílies”) eren de parelles sense fills, el 39,2% de parelles amb fills, el 7,4% de *monomaternal*s, l’1,3% de monoparentals i l’1,5% amb dos nuclis familiars o més (això en l’estadística; probablement més a la realitat. I encara més al 2013).

Un altre conjunt de dades les hem resumit recentment dintre dels treballs del PAPPS (Programa d’Activitats Preventives i de Promoció de la Salut Mental de la Societat Espanyola de Medicina de Família i Comunitat (Buitrago, 1997, 2013). Els utilitzaré quasi directament, prenent-los de l’excel·lent revisió sobre el tema de Francisco Buitrago (2013).

Alguns exemples: la taxa de nupcialitat (nombre de persones casades per 1000 habitants) ha passat de 14,36 el 1976 a 7,01 el 2011, o expressat d’una altra manera, la taxa bruta de nupcialitat (nombre de matrimonis per 1000 habitants) ha caigut de 7,2 a 3,5. El 2,17% dels matrimonis celebrats el 2011 ho varen ser entre persones del mateix sexe. El 2009, el 56,4% dels matrimonis van acabar en divorci enfront del 18,9% de divorcis del 2001. En

el 81,7% de les dissolucions matrimonials es va assignar la custòdia dels fills a la mare i en el 5,3% dels casos al pare, percentatge en creixement en els darrers anys. En relació als naixements i estat civil de la mare, el 1975 el 98% de les dones que van tenir un fill estaven casades, percentatge que va baixar al 87% el 1997 i al 62% el 2011. L'any 2012 la taxa bruta de natalitat va baixar a 9,7 naixements per 1000 habitants, el nombre mitjà de fills per dona va ser d'1,28 i l'edat mitjana de la maternitat de 31,6 anys al nostre país (32,1 anys en dones espanyoles i 28,9 anys en dones estrangeres, és a dir, immigrades).

També el 2012 i segons dades d'EUROSTAT, *el 35% dels nascuts al nostre país són fills de mares no casades*, una dada que parla per si mateixa de la ràpida dissolució de les normes morals i socials anteriors en la nostra societat. Això sense comptar que a Espanya el 2011 es van produir 118.359 interrupcions voluntàries de l'embaràs, 14.586 de les quals van ser realitzades en dones de menys de 20 anys i 40.781, en dones de menys de 25.

Afegim la dada rellevant que el 2008 va haver-hi un total d'11.000 embarassos en adolescents al nostre país, situació que en un elevat percentatge de casos acaba en la formació d'una família *monomaterna* de mare soltera. A més del risc d'acabar en famílies monoparentals, l'embaràs en adolescents afegeix els propis d'aquesta situació, amb taxes més elevades de prematuritat i baix pes dels nadons, el que porta a predir pitjors nivells de salut i desenvolupament biopsicosocial. D'altra banda, aquest tipus de *monomaternitat* implicarà, més endavant, una gairebé segura “família en mosaic”, amb la corresponent aplicació i generació en els fills d'una *mar-parentalitat* “en mosaic”, molt més “líquida” que les maternitats i parentalitats d'èpoques anteriors.

Respecte de la *mono-mar-parentalitat* (Taula 5), a l'Espanya del 2012, el total de famílies monoparentals representava prop del 10% del total de les llars i el 14,6% del total de les llars amb fills menors, enfront del 6% que suposaven al 1981, cosa que significa un increment del 67% en aquest període. A Catalunya més del 13% d'adolescents entre dotze i setze anys viuen en una llar monoparental i a França, Canadà i Estats Units, en els anys 2005 i 2006, el 14%, 18% i 24% dels nens i nenes d'11 a 15 anys d'edat, respectivament, vivien amb un sol dels seus pares. A finals de 2011 existien 548.600 famílies monoparentals a Espanya, 52,4% de les quals corresponien a llars monoparentals formades per pares separats o divorciats, un 26,3% per pares solters, un 11,8% per casats i un 9,5% per vidus. El 88,7% del total de les famílies monoparentals (és a dir, unes 486.400 famílies) corresponien a famílies amb una dona com a persona de referència, de manera que pràcticament 9 de cada 10 famílies monoparentals a Espanya té una dona com a cap de família (caldria parlar doncs de famílies *monomaternals* en lloc de famílies monoparentals?): El fet és que les xifres ens indiquen un increment del 78% de famílies *monomaternals* enfront de les 273.000 famílies registrades el 2002.

El 53% d'aquestes famílies que tenen com a responsable una dona estan formades per mares separades o divorciades, un 27,1% per mares solteres, un 10,9% per casades i un 8,5% per vídues. També en el col·lectiu de famílies monoparentals encapçalades per una persona soltera, no aparellada legalment, el 90,7% ho estan per una mare soltera. Aquesta categoria de mares solteres és la que, dintre de les famílies monoparentals, ha experimentat un major creixement en la darrera dècada, amb un increment del 299%, passant de 33.000 el 2002 a les 131.800 a finals del 2011.

Els "acompanyants de la monoparentalitat" són bastant coneguts: A la majoria dels països, les famílies monoparentals tenen major risc de pobresa i de dificultats socials que els nuclis parentals. A Espanya, el 2008, segons l'Enquesta de Condicions de Vida, la taxa de risc de pobresa era d'un 36,7% en llars compostes per un adult i almenys un fill dependent, enfront d'una taxa del 19,5% per al conjunt de les llars.

L'estructura més habitual de la família monoparental a Espanya és la que es compon d'una mare entre 36 i 45 anys d'edat (42,4%) o entre 26 a 35 anys (27%) i un sol fill econòmicament dependent (60% dels casos), seguit d'un 24,6% amb dos fills dependents. El 19,4% de les mares separades o divorciades i el 27,8% de les mares solteres responsables d'aquestes llars estaven en situació d'atur laboral el 2012 i un 89% de les mares solteres declarava sentir-se contínuament discriminada en els processos de selecció d'ocupació per aquest motiu. A més, ja que la majoria dels nuclis monoparentals estan encapçalats per dones, la probabilitat d'un lloc de treball poc retribuït o a temps parcial és més alta. La monoparentalitat sol comportar més dificultats a l'hora de fer compatibles els horaris laborals i l'atenció als menors, i la majoria de les dones que treballen ho fan en el sector serveis (45,5%), a jornada parcial (58%), essent el lloc més habitual el d'auxiliar administrativa (27%) i teleoperadora (22%) (Fundación Adecco, 2012).

La qüestió ha adquirit tal importància que fins i tot governs de la dreta més conservadora i *retalladora*, com els nostres, han de tenir-ho en compte en els pressupostos: Al nostre país, després de la Llei 39/2010 de 22 de desembre dels pressupostos generals de l'Estat per a 2011, s'equipara les famílies monoparentals, formades per 2 o més fills menors de 21 anys (o de 26 si continuen estudiant), amb les famílies nombroses. Estan, per tant, subjectes als mateixos avantatges i beneficis d'aquestes, en un intent de mitigar la situació socioeconòmica de major vulnerabilitat que sol comportar la monoparentalitat.

També convé diferenciar entre ruptura conjugal i ruptura parental, a l'hora d'interpretar els resultats dels estudis que analitzen les repercussions de la monoparentalitat en el benestar dels fills. Des del punt de vista sociològic, la ruptura parental es refereix a la ruptura i abandó de la responsabilitat parental compartida entre mare i pare i a l'aparició, per tant, de la figura d'un *pare o mare absents*. Per tant, el terme *pare absent* no pot aplicar-se de

manera generalitzada a tots els pares no residents, ja que des d'un punt de vista relacional i psicodinàmic només correspon assignar el qualificatiu d'*absent* al pare biològic que ha desaparegut completament de l'escena de vida dels seus fills, cosa que pot comportar importants problemes i conflictes per al grup familiar i, en particular, per al desenvolupament i mentalització dels fills. *Als 2-3 anys de consumat el divorci, el 20-25% dels pares divorciats o separats no residents no veu mai els seus fills*; és a dir, que una fracció aproximada d'un terç dels pares no residents són, en realitat, pares que desapareixen de l'escena familiar de fills i filles (*pares absents*).

Les *mares solteres per elecció (MSPE)* són un altre grup d'importància creixent dintre del col·lectiu de mares solteres (Taula 5). Els estudis sociològics no poden diferenciar entre les persones que no poden tenir parella per tenir fills i les que prefereixen no tenir parella i sí tenir fills, una diferenciació clau ja que aquest darrer grup pot incloure moltes de les parentalitats “narcisistes” (Manzano et al., 2002; Nanzer et al., 2012), amb major risc per a la díade. En qualsevol cas, amb l'acrònim MSPE estem parlant de dones (o homes) que adopten lliurement la decisió d'assumir una maternitat o paternitat i formar una família monoparental. En el cas de les mares solteres, el fill el poden tenir a través de tècniques de reproducció assistida (el 2,7% de les dones que recorren a programes de reproducció assistida no tenen parella), a través d'un “donant conegut”, o bé de l'adopció internacional. En el cas dels homes solters, aquest pas s'efectua a través de l'adopció internacional, de l'acolliment permanent o de mares subrogades (“mares de lloguer”). El grup de MSPE el formen majoritàriament dones més grans de 35 anys amb estudis universitaris, treballadores qualificades, amb solvència econòmica i que viuen soles amb els seus fills, habitualment un.

Pel que fa referència a l'orfanat i els dols en la gènesi de la *mar-parentalitat*, almenys cal considerar la influència de la institucionalització i de la pèrdua per mort del pare o la mare (Varese et al., 2012). La mort d'un dels pares implica la pèrdua d'un vincle únic i especial a la vida de cada persona i és un dels esdeveniments vitals més estressants que pot patir un nen o un adolescent (Tizón et al. 2009; Tizón 2004, 2013), tot i que les seves conseqüències no havien estat investigades fins fa poc de forma sistemàtica i rigorosa (Varese et al., 2012). A nivell mundial s'estima que un 4% dels nens perden un pare abans dels 15 anys, mentre que als USA, un 3,5% dels menors de 18 anys ha patit la mort d'un dels seus pares.

A la nostra actual societat, la convivència de les tres generacions (avis, pares i néts) a la mateixa llar és poc comuna avui en dia, però la convivència dintre del mateix domicili tampoc no és un requisit imprescindible per a què els avis es facin càrrec dels néts. Segons dades publicades recentment, a Espanya un de cada quatre avis cuida els seus néts. És una dedicació que, almenys fins la crisi política llançada pels poders transnacionals a partir del 2008, era decreixent al nostre país. Tanmateix, els avis que sí cuiden els néts, ja aleshores ho feien més hores que la mitjana europea: a Espanya s'hi

dediquen una mitjana de set hores al dia, dues hores més que la mitjana europea (Conde i Rebollo, 2008; Mari-Klose et al., 2010).

A més, afegint el fet ja esmentat de les diverses procedències de diverses famílies i membres de famílies de diverses cultures, i el fet en si mateix “líquid” que una família pot començar com a nuclear (mare-pare-fill) o monoparental (mare-fill, pare-fill) per després convertir-se o passar a una de diferent després del divorci o, freqüentment, a una *família mosaic*, en què cadascun dels cònjuges aporta la seva descendència, o en què algun d’ells és substituït amb certa freqüència per parelles canviants del pare o la mare... I afegint-hi a més les famílies d’acollida, d’adopció, els nuclis “mono” de la nostra societat que ocasionalment esdevenen família nuclear o fins i tot en mosaic, per tornar-se a desfer més tard... (Taula 4).

Se senten marejats amb tantes dades, tantes xifres i tants canvis? Doncs això ens permet connectar també emocionalment amb els desvariejaments que aquestes situacions estan produint en tots nosaltres com a clínics i, molt més, en els nens i adults sotmesos a tal cúmul de situacions. Com que crec que la identificació projectiva existeix, uso aquesta comunicació directa de confusió, desorientació i possiblement fàstic, fins que puguem empatitzar (emocionalment) amb el que està vivint l’infant en aquestes situacions i, sovint, vivim avui els clínics interessats per la infància i la psico(pato)logia del desenvolupament. Vet aquí una bona mostra de les capacitats comunicatives de la identificació projectiva, quan no es bolca en la “desidentificació mitjançant la projecció”.

Un exemple de la desorientació que aquests canvis estan produint a nivell dels nostres “objectes interns” i de les seves conseqüències últimes, les normes socials de les nostres societats, ha estat assenyalat amb agudesa per un dels nostres millors comunicadors, Iñaki Gabilondo (2013), quan descrivia a “13, 14, 16, el llo de las edades” com avui en dia la societat espanyola, amb l’intent del govern d’eleva l’edat per al “consentiment sexual” dels 13 als 16 anys, han sortit a la llum una sèrie de greus incongruències socials que posen de manifest aquesta desintegració de les normes tradicionals sense ser substituïdes per normes mínimament organitzades i estables, i això és un dels definidors de la “societat líquida”. Per exemple, al nostre país, fins als 12 anys un nen o una nena necessita un seient especial per poder viatjar en un cotxe, mentre que un any més tard ja té l’edat d’assolir el consentiment sexual, però encara no pot legalment tenir un Twiter o un Facebook. Als 14 anys pot casar-se i fins i tot fer testament, però no està autoritzat a viatjar com a acompanyant en una moto. Als 16 pot ser considerat “adolescent madur” i, per tant, assolir la “majoria d’edat sanitària”, amb totes les conseqüències, entre les quals, tenir fills legalment, però no pot fer-se un tatuatge, obrir un compte corrent, ni votar... En definitiva, la pregunta és: quan un nen deixa de ser nen, i quan pot pensar i sentir que pot ser pare? I això sense entrar a considerar la combinatòria de canvis i exigències que es donen precisament en aquestes edats, la pubertat i adolescència, que en un altre lloc, seguint Luis

Feduchi (1977, 2012), he definit com “les sis tasques i els cinc dols en els quatre mons” (Tizón 2007, 2013).

4. *Mar-parentalitat i desenvolupament epigenètic*

Espero haver mostrat amb suficient cruesa com n'és de difícil aclarir-se com a psicoanalistes en aquests temes, i com, tanmateix, aquests canvis afecten el nucli de molts dels nostres conceptes, entre els quals els de “parentalitat” i “maternitat”, “funcions parentals”, “formes de família” i “criança”. Per això em limitaré aquí a proposar cinc esquemes o punts de partida que jo utilitzo en aquests temes, tant per al plantejament teòric (Tizón 2007, 2011, 2012, 2013), com per al plantejament pragmàtic, d'ajut a la promoció de la salut mental (Generalitat de Catalunya, 2009; Tizón et al., 1997, 2013; Tizón et al., 2000, 2004, 2007, 2013...) Em refereixo als models d'Erikson (1963) basats en el seu diagrama epigenètic, a l'esquema meltzerià dels tipus de família (Meltzer et al., 1989), a l'esquema sobre els tipus de parentalitat de Manzano, Palacio i Nanzer (2001, 2002, 2012), i als meus esquemes sobre les organitzacions per a la relació i les funcions familiars en la societat contemporània (Tizón 2007, 2011, 2013, 2014).⁵

Tenint en compte que en aquest mateix número de la *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, com en les Jornades de les quals procedeixen aquests treballs, es dedica una extensió especial a il·lustracions sobre la clínica, limitaré als mínims imprescindibles les vinyetes i il·lustracions clíniques de la meua exposició.

Entrant directament dins del tema, utilitzaré un concepte de *maternalitat i parentalitat* provisionals, que sento que encara no estan prou sedimentats. Però sí que els pot servir per pensar, assumint-ne les errades o inexactituds. En resum: crec que des del punt de vista psicoanalític podem entendre la “maternalitat” i la “parentalitat” com a objectes interns, encara nuclears en l'ésser humà actual, representatius dels desitjos, fantasies (fonamentalment inconscients) i capacitats de ser mare o pare, i del que això significa en la pròpia vida i en la comunitat de pertinença. Un objecte intern que, com no pot ser d'una altra manera, és fonamentalment inconscient, però que va carregat de tota mena de cognicions conscients, en ocasions encara més irrealistes que les inconscients, sobre què és bo, dolent i necessari per complir amb les tasques i exigències d'aquest “mandat intern”.

D'entrada, és evident per a tots que la *mar-parentalitat* posseeix unes bases corporals, somàtiques, amb un gran pes del component genètic. Al cap

5. En aquesta primera part del treball trobareu el model d'Erikson; els altres estan inclosos en la segona part de l'article, que publicarem en el proper número (*N.d.E.*).

i a la fi, venim pre-programats per a ser mares o pares, tant a nivell genètic cel·lular com a nivell corporal (hormonal, músculo-esquelètic, visceral, endocrí, cerebral...). Tot plegat dóna lloc que en els esquemes bàsics del *self* (i, entre ells, el “*self* corporal”, la “identitat corporal mental”) la maternalitat i la parentalitat han de jugar un paper important. I em refereixo en aquest moment a una *maternalitat i parentalitat primàries*, fonamentades en fantasies inconscients assentades sobre el cos i la vivència del cos i la família al llarg del desenvolupament, però també fonamentada en els *engrames* gravats en altres tipus de memòries corporals, els neuroendocrí-immunitaris, així com els genètics (Feder et al., 2009). Per això podríem parlar d’una *mar-parentalitat primària*, genèticament pre-programada, d’una *mar-parentalitat secundària*, referida al (i desenvolupada pel) fill ja engendrat, per néixer i nascut.

Per descriure sumàriament els avatars epigenètics de la *mar-parentalitat*, em recolzaré d’entrada en un dels esquemes i models que he citat abans i que, no per ser d’origen psicoanalític, és gaire conegut en els nostres mitjans. Em refereixo al *diagrama epigenètic* d’Erik Erikson (1963). Perquè aquesta és una altra de les idees fonamentals de les quals parteixo en aquest tema: que la *mar-parentalitat* té el seu assentament en les “fantasies inconscients” o “sentiments bàsics” (en el sentit d’Erikson, 1963) de genitalitat, intimitat i generativitat. Diguem unes paraules sobre cada un d’aquests termes.

En efecte, crec que la capacitat *mental* d’engendrar i cuidar un fill té molt a veure amb el desenvolupament epigenètic segons Erikson (1963, Taula 6) i, en particular, amb l’elaboració de, almenys, les tres següents transicions psicosocials (en el món intern, en el món del microgrup i en les relacions socials): (1) La pubertat i l’adolescència, amb la seva tasca bàsica de l’assoliment d’una identitat enmig dels conflictes d’organització del *self* i la identitat *versus* la seva difusió o fins i tot la seva des-integració. (2) La primera edat adulta, que porta a la consecució de la intimitat i la vinculació adultes en conflicte amb tendències a diverses formes d’aïllament. (3) L’edat adulta, marcada per aconseguir o no la generativitat-creativitat (per exemple, a través dels fills) i per l’alternativa de generativitat-creativitat *versus* estancament (en el desenvolupament vital, pel qual l’adolescència dels fills representa una prova important, gairebé el “màster de la vida”).

S’entén, doncs, que haguem d’entendre la *mar-parentalitat* com un objecte intern o una “constel·lació d’objectes interns” integrats i complexos que implica, sobre tot i abans que tot, que nosaltres mateixos i la família d’origen no haguem fracassat de forma greu en les primeres transicions psicosocials: en l’elaboració de les separacions del naixement i el deslletament, en l’establiment del primer “objecte” i, per tant, de les primeres posicions “reparatòries”. Que nosaltres i la nostra “família” (sigui com sigui aquesta) no fracassi en el canvi encoratjador que suposa el “somriure social”, la possibilitat de reconèixer els “altres” familiars i, després, de diferenciar propis i estranys, amb el predomini del “sentiment bàsic de confiança” *versus*

el “sentiment bàsic de desconfiança”. Que el pare i la mare o els seus substituïts puguin suportar la transició cap a l'autonomia facilitada per l'inici de les primeres passes i la capacitat de prensió i llenguatge, així com la triangulació del gènere i les normes amb l'estructuració del “superjò”, facilitant l'autonomia i no estimulants massa el dubte i la vergonya. Després, a la integració de les emocions a nivell verbal i mental, pot seguir la integració escolar, la nostra forma actual d'estar integrats i no marginats en la societat i la cultura: només així és possible que el nen desenvolupi aquesta part del *self*, aquesta sèrie de “sentiments bàsics” als quals Erikson va anomenar “industriositat”: la capacitat cultural i tecnològica o, al contrari, la inferioritat i marginació socioculturals... (Olin et al., 1996, 1998).

El fracàs greu en aquestes transicions psicosocials prèvies porta, d'una banda, als diversos trastorns mentals (Taula 7), dintre de processos que cal entendre sempre com a epigenètics, és a dir, marcats per la interacció entre allò que és connatural i les primeres relacions i vivències (Tienari et al., 2004; Cullberg, 2007). En l'àmbit que ens ocupa aquí, aquest fracàs sol comportar, tret d'excepcions, dificultats importants en la *mar-parentalitat* (no així en la capacitat de concebre fills, amb la possibilitat que en determinats estrats socials, precisament les persones més psicopatològicament vulnerables siguin les que més fills tenen, com hem advertit en diverses ocasions: Tizón, Ferrando et al., 2009; Tizón, Morales et al., 2013).

Al contrari, si aquestes transicions psicosocials i els seus conflictes i crisis s'han elaborat adequadament, tant a nivell social com individual, potser pugui assolir-se una *mar-parentalitat* més o menys integrada coetàniament amb l'adquisició de les capacitats biològiques i socials per engendrar fills.

Seguint l'esquema del desenvolupament epigenètic d'Erikson, tal com l'hem anat adaptant al llarg dels últims decennis (Brazelton i Cramer, 1992, 1993; Emde, 1994, 1999; Fonagy 2000, 2002...), això significa que l'establiment de la *mar-parentalitat* té relació amb l'elaboració dels dols de l'adolescència i el compliment “suficient” de les seves tasques, amb el resultat de la creació d'una identitat, un *self*, un sentit del subjecte. La possibilitat oposada és la major o menor difusió, des-integració o no-integració del *self*, els màxims extrems del qual són en aquestes edats els EMAR i les psicosis incipients (Cullberg, 2006; Tizón, 2013). Això significa, a més, que si les transicions psicosocials anteriors, que vénen esquematitzades en les taules 6 i 7, no s'han acomplert satisfactòriament, possiblement la *mar-parentalitat* adulta / o completa / o integrada, no es podrà assolir: per exemple, elaboracions molt inadequades de les transicions psicosocials de la infantesa i la primera infantesa significaran, d'entrada, greus riscos de patir un trastorn mental (resumits a la Taula 7).

En la mesura que el “sentiment” d'identitat triomfa malgrat (i gràcies) als avatars de l'adolescència, el jove adult emergeix socialment i psicològicament disposat a compartir, estendre i fondre les seves pròpies conseqüències

amb les dels altres... Aquest adult recent se sent ja íntimament preparat per establir relacions concretes, estables i per mantenir-les essent fidel als compromisos contrets, encara que puguin resultar costosos o massa variables degut a la "liquiditat" normativa i afectiva de la nostra societat. Però aquesta mateixa liquiditat li proporciona possibilitats per a un intercanvi relacional i comunicatiu en el qual la seva pròpia experiència pot reflectir i influir més sobre el món circumdant que en altres moments de la història, ja que està menys subjecte a allò "heretat dels grans".

Si el sentiment d'identitat no està suficientment establert, tals possibilitats quedaran tremendament dificultades. L'adult jove podrà sentir que allò a què es va comprometre en un moment anterior no és seu, no pertany a un derivat del seu propi *self* i, per tant, podrà rebutjar-ho, solapadament o obertament, com aliè. Inclosos els fills. Inclosa la pròpia *mar-parentalitat*. Si, contràriament, el sentiment d'identitat s'ha establert amb suficient fermesa, l'adult està preparat, biològicament i psicològicament, per enfrontar-se al temor de la pèrdua joica, a la confusió en situacions que realment exigeixen certs graus d'abandó i "dissolució joica provisional i parcial": la solidaritat en les relacions estretes i compromeses, l'amor, la unió sexual, l'orgasme, les amistats íntimes, el combat físic, l'embaràs i el puerperi, la criança d'un o més fills, l'adolescència dels fills... En definitiva, pot sentir-se conscientment i inconscientment compromès amb les intuïcions i possibilitats creatives sorgides obscurament del fons de si mateix, del subjecte, quan aconsegueix comprometre's íntimament i profundament en l'amor, la *mar-parentalitat*, la camaraderia, l'ensenyament o la inspiració per part de líders, artistes, mestres o genis.

L'altra part del conflicte és l'aïllament, que podríem representar-nos amb la imatge de la *territorialitat animal*: L'adult té tan insegures les seves pròpies capacitats per a la intimitat, el seu temor cap aquesta és tan gran (a causa de temors anteriors a la confusió del rol, a la pèrdua del seu lloc en el món, a la pèrdua de la *safety and security*...), que amplia i amplia innecessàriament el territori on ningú no pot penetrar, o el canvia freqüentment, frenèticament, en un intent tan desesperat com frustrant d'evitar el contacte.

Només després d'aquests conflictes, a l'inici de l'edat adulta, l'ésser humà té la possibilitat plena per a la relació eròtica i, en especial, per a la relació genital i generativa, per la *mar-parentalitat*. Només aleshores és possible que la majoria de les seves relacions, o almenys les més significatives, adoptin un *mode genital-generatiu* en el sentit d'Erikson. La història i la cultura humanes, generació rere generació, han anat emmarcant aquestes possibilitats genitals i generatives de forma tal que perquè pugui existir aquesta relació entre plaer eròtic i societat, entre amor i treball, una genitalitat adulta hauria de posseir una sèrie de característiques que Erikson definia curiosament... Però tanta cura no ha evitat que fins i tot aquesta definició *eriksoniana* de la "genitalitat adulta" pugui i calgui ser replantejada avui. Recuperem aquestes característiques de la perspectiva d'Erikson, fa més de mig segle, tal i com jo mateix les resumia també fa decennis (1982,1996).

1. Mutuallitat en l'orgasme
2. Amb el company estimat
3. De l'altre sexe
4. Amb qui pot i vol compartir una confiança mútua. I amb qui un vol i pot regular els cicles de: (a) el treball, (b) la procreació i (c) la recreació
5. Amb la finalitat d'assegurar a la descendència totes les etapes d'un desenvolupament satisfactori.

A ningú no se li escapa que la tercera característica avui és àmpliament discutida i que, a la nostra època, caldria afegir la caracterització de la conjuntura psicosocial de la qual ja hem parlat. Ni tampoc, que la “mutuallitat en l'orgasme” hauria de ser complementada per quelcom més general, com és el compartir el “plaer-alegria”, una emoció bàsica de l'ésser humà, i ser capaços de compartir i elaborar la resta d'emocions primigènies (Tizón, 2011). Ni que la cinquena característica ha de ser entesa en el sentit de la *creativitat* en general, en el sentit en el qual la usàvem, junt amb Pere Bofill, per definir la salut (mental) com “*la capacitat d'estimar i treballar (crear en general), gaudir i tolerar*” (Bofill i Tizón, 1994). Ni, per últim, que aquesta genitalitat-generativitat es dona en un món amb una cada vegada major “monogàmia imperfecta”, famílies “mosaic” i “parentalitat líquida”.

A més, sovint, i més quan parlem en termes de psicologia “dinàmica”, tendim a dramatitzar la dependència que els infants tenen respecte dels adults en la societat humana actual. Però, també sovint, això implica descuidar la realitat de la *dependència de la generació més gran respecte a la més jove*, la dependència de la seva valoració i respecte. En altres termes, el nen necessita l'adult per desenvolupar-se, i potser fins i tot per subsistir. Però l'adult “necessita sentir-se necessitat” per les generacions més joves, i aquest és un dels significats més profunds de l'alternativa entre intimitat i aïllament (Taula 6), l'origen d'algunes de les formes de deprimir-se en l'edat mitjana de la vida.

La *generativitat* consisteix doncs, fins i tot en el seu origen, en aquesta capacitat de constituir-se no només en procreador, sinó en orientador i guia (cadascú al seu propi nivell) de la nova generació o dels que estan amb nosaltres. La productivitat-industriositat, la identitat o sentit de subjecte i la capacitat d'intimitat, són els antecedents necessaris de la generativitat en mode “genital-generatiu”. Si aquestes transicions s'elaboren suficientment, l'adult amb funcions *mar-parentals* haurà adquirit una base suficient de confiança, autonomia, iniciativa, industriositat-productivitat, identitat (inclosa la genital) i intimitat com per afrontar els conflictes i tasques propis de la *mar-parentalitat* adulta o madura (no de les fantasies infantils o “neuròtiques” sobre la mateixa). Per això cal recordar insistentment les diferències, des del punt de vista *eriksonià*, entre el mode psicològic “fàl·lic” i el mode de relació genital-generatiu.

La capacitat de posar en relació dos cossos, dues ments, dos grups estructurats de rols socials, és a dir, dos individus adults, porta a una expansió gradual del jo i dels interessos i capacitats joiques, però també a una modulació post-infantil i post-adolescent de les emocions fonamentals i dels sentiments i fantasies bàsiques, i, per tant, de la capacitat de compartir.

Si aquesta generativitat no s'aconsegueix, l'individu a partir d'aquí tendeix a regressar irremissiblement. Pot ser que comenci fins i tot per una necessitat d'intimitat obsessiva i negadora de l'ambient (el deliri de "*safety and security*", "*mi familia, mi fortaleza*"), el que l'arrossegarà cap a un estancament general i a un empobriment personal. Potser aquest adult comenci a tractar-se a si mateix i autoprotegir-se, dintre d'aquest deliri de *safety and security*, com si fos "el seu propi bebè". Pot ser que acabi convertint-se fins i tot en l'"*adult-bebè que mama i mama del pit social sense poder entregar res a canvi*". Es tracta d'una situació que sovint es troba tant entre alguns marginats i semi-marginats socials com, en l'altre extrem de l'espectre social, en bona part dels especuladors transnacionals que estan darrere de l'actual crisi social i política internacional, així com d'alguns dels seus "*retalladors a sou*" o polítics. També pot trobar-se aquesta actitud vital, tanmateix, en els extrems grotescs d'aquesta dependència parasitària i estrictament perversa (Tizón, 2013), extrems com els que s'han donat en el nostre país en els casos de les organitzacions autènticament mafioses que s'enriquien amb l'atur de famílies senceres (els "negociadors" dels ERO) o, fins i tot, en els individus i grups que han pogut crear un equip de "paralímpics-ficció", amb la venalitat còmplice de centenars de coneixedors. Però aquests grotescs i vergonyants extrems no ens han de fer oblidar que aquestes tendències o "mode biopsicosocial parasitari" s'han convertit en un dels fonaments generalitzats d'un sistema social i d'una manera de crear i "resoldre" la crisi política-econòmica, una tendència basada en el benefici privat d'uns pocs, "els nostres", i en el "caigui qui caigui".

Tornant a la generativitat, voldria recordar, tot i que avui i aquí resulta gairebé innecessari, que el tenir fills, la mera *generativitat biològica*, no significa una capacitat generativa a nivell psicològic ni social. Ni és l'única forma de generativitat i creativitat, per descomptat.

Ara bé: fins i tot si aquestes transicions *eriksonianes* han estat elaborades adequadament per la triangulació originària i la família global, això no significa automàticament l'assoliment d'una maternalitat o una parentalitat "suficients" o "suficientment estables". Aquestes parentalitats poden estar afectades per diverses desviacions que, en moments, períodes, processos de dol, o fases, o al llarg de tota la vida, impedeixen tenir cura efectiva de l'infant o signifiquen un factor de risc per aquest. Per exemple, les parentalitats que Manzano, Palacio i Nanzer (2002, 2013) han descrit com a parentalitat neuròtica, masoquista o narcisista, poden inserir-se sobre organitzacions de la relació establement alterades, o sobre organitzacions de la relació ocasionalment alterades en determinats moments del cicle familiar o del

desenvolupament de la parella *mar-parental*. Amb l'inconvenient afegit, en el qual no entrarem perquè surt del focus d'avui, que aquest fracàs en la genitalitat-generativitat enteses d'aquesta forma es constitueix en un descens cap a la possibilitat de dificultats en la maduresa i la tercera edat: facilita l'estancament, la falta d'integritat, la venalitat i la posterior desesperació o “depressió de l'edat tardana”, empeltada amb les pors excessives a l'envelliment (Tizón, 2011, 2013).

Gran part de les institucions d'una societat o d'una cultura que no estigui involucrant greument, intenten protegir i desenvolupar la generativitat dels seus membres, constituint-se sovint una autèntica “ètica de la successió generativa”, que impregna gran part de les normes i relacions socials. En el moment actual, bona part d'aquesta “ètica de la generativitat i de la successió generativa” s'ha *liqüefactat* en molts països i grups socials, alhora que els impulsos bàsics, ancorats en les profunditats del món intern i la biologia humana, han estat distrets cap a preocupacions o ficcions secundàries. Per exemple, cap a una obsessiva preocupació per la instrucció primerenca i “bona educació”, i cap a l'acumulació de coneixements i capacitats diverses, que, en realitat, impedeixen i desvien les pulsions bàsiques de la generativitat en el camp de tenir cura de la descendència. Veiem sorgir moviments i actituds que s'estan estenent més i més, com el moviment *Más tiempo con los hijos*, fins i tot en països altament “professionalistes”, com són els de la UE (Pavón et al., 2008; Casado et al., 2008, 2010).

També avui la parentalitat suficientment viscuda és un dels factors protectors dels quadres de desesperació, amb depressió o des-integració del sentit del subjecte, del *self*, que poden aparèixer en la maduresa i la tercera edat: El “vell” angoixat i angoixant, ple de mil molèsties i incomoditats, el “vell amb manies” insuportables, el vell “tot molèsties i malalties somàtiques” o sempre malhumorat, són extrems i estereotips coneguts. L'altre costat de l'espectre és l'ancià serè, col·laborador en la mesura de les seves minses forces, conscient de les seves responsabilitats i limitacions, tal i com ens el va descriure J. L. Sampedro a *La sonrisa etrusca* (1985). És així com el drama de la vida es desplega i configura en els mil tipus i actituds amb què l'ésser humà, dona o home, s'apropa al seu pas decisiu, l'únic que és totalment irreversible: la seva pròpia mort. Perquè, en últim extrem, la maternalitat/parentalitat, com l'*aferrament*, són també bidireccionals. Com deia el propi Erikson: “*Els nens sans no temeran la vida si els seus progenitors tenen la integritat necessària com per no témer la mort*”.

Traduït del castellà per M. Josep Estruch

Taula 1	
Canvis i variables sociodemogràfiques que estan afectant de forma significativa l'estructura familiar i els objectes interns de la maternalitat i la parentalitat	
<i>(derivada i modificada a partir de Nogués, 1995)</i>	
VARIABLES	EVOLUCIÓ I CONSEQÜÈNCIES SOBRE LES RELACIONS FAMILIARS
<ul style="list-style-type: none"> Allargament de l'esperança de vida: en un segle s'ha doblat (de 40 a 80 anys). 	<ul style="list-style-type: none"> S'allarga la vida en comú de la parella i la família (de 10 a 40 anys).
<ul style="list-style-type: none"> Dràstica reducció de la càrrega reproductora femenina (des de 20 anys: 7 fills i 3 anys per fill, a 5 anys: 2 o 3 fills i 1,5 anys per fill). 	<ul style="list-style-type: none"> Disponibilitat sexual àmplia sense relació amb la reproducció: augment de la sexualitat i l'amor com a fonament de la parella i la família. Pèrdua del caràcter religiós atribuït a la sexualitat i la família. Emergència de la meitat de la humanitat: les dones. <p>Irrrompen activament, com individus plenament humans i diferents, en tota l'organització social i cultural.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Ruptura de l'endogàmia. 	<ul style="list-style-type: none"> Interculturalitat, major llibertat i vulnerabilitat en les normes familiars.
<ul style="list-style-type: none"> Aparició i predomini de la família nuclear reduïda i d'altres tipus (socials) de família, per contra de la família patriarcal clàssica. 	<ul style="list-style-type: none"> Debilitament de l'aspecte institucional de la família: <ul style="list-style-type: none"> El vincle és menys fort (apareix la "monogàmia successiva" dins d'una tendència cap a la "monogàmia imperfecta"). O es prefereix no institucionalitzar-lo. Tanmateix, és més "líquid" que en èpoques anteriors.
<ul style="list-style-type: none"> Desequilibris entre els gèneres: en alguns països (Xina), dèficit de dones; en gran part dels països occidentals, predomini de dones (grans amb edats superiors). 	<ul style="list-style-type: none"> Nous models de relació intergenèrica i intragenèrica. Nous models de família. Modificacions en els esquemes i objectes interns corresponents a la maternalitat, la parentalitat, el desenvolupament "ortogenètic". En general, nous models de filiació.
<p>Conseqüència general: "La gent es casa menys i més tard. Es divorcia abans. Es tenen menys fills i se'ls engendra en edat més madura i, després d'un divorci, les persones es tornen a casar en menys ocasions".</p>	
<p>Conseqüència sobre la <i>mar-parentalitat</i>: La tendència a la <i>mar-parentalitat</i> "líquida", tan variable i excessivament canviant que facilita, bé la "líquidació" dels objectes interns, o bé determinades desviacions dels mateixos, poc útils per al desenvolupament de l'infant humà. Però que també obliga a replantejar-nos les nostres teories i tècniques en funció d'aquestes noves realitats socials.</p>	

Taula 2
Llars a Catalunya segons el tipus de nucli de convivència (2001)

Llars per tipus de nucli en 2001:			
	Barcelona	Barcelonès	Catalunya
Una persona	155.463	191.934	484.624
Dues persones o més sense nucli	32.913	40.703	92.378
Parella sense fills	130.531	177.954	519.040
Parella amb fills	200.350	293.867	948.348
Pare o mare amb fills	65.941	86.653	219.411
Dos nuclis o més	9.254	13.505	52.055
Total	594.452	804.616	2.315.856

Taula 3. Tipus de llars a Barcelona com a aproximació als tipus de famílies						
	1981	1991	2001	1981	1991	2001
				%	%	%
Llars unipersonals	78.220	104.466	155.463	13,62	18,10	26,15
Llars sense nucli	30.913	24.393	32.913	5,38	4,23	5,54
Llars nuclears simples	377.754	390.007	351.236	65,78	67,57	59,09
Parelles sense fills	105.099	109.271	115.497	18,30	18,93	19,43
Parelles amb fills	239.511	231.103	181.398	41,71	40,04	30,52
Mare amb fills	28.160	42.213	45.479	4,90	7,31	7,65
Pare amb fills	4.984	7.420	8.862	0,87	1,29	1,49
Llars nuclears extenses	75.182	58.327	45.586	13,09	10,11	7,67
Parelles sense fills amb altres	18.817	12.210	15.034	3,28	2,12	2,53
Parelles amb fills amb altres	45.949	27.271	18.952	8,00	4,72	3,19
Mare amb fills amb altres	7.922	7.314	9.256	1,38	1,27	1,56
Pare amb fills amb altres	2.494	1.453	2.344	0,43	0,25	0,39
Llars múltiples	12.197	10.079	9.254	2,12	1,75	1,56
TOTAL	574.266	577.193	594.452	100,00	100,00	100,00

<p style="text-align: center;">Taula 4 Formes de família contemporània <i>(elaboració personal)</i></p>				
Tipus sociològics	Classe social	Tipus genèrics	Migracions/ cultures	Altres
Nuclear	Alta	<i>Bi/homosexual</i>	Autòctona	Nuclear
Extensa	Mitja- alta	<i>Bi/homogenèrica</i>	Immigrada:	Extensa
Extensa ampliada	Mitja	<i>Monoparental heterosexual</i>	Nord-Àfrica Sub-Sàhara	Mosaic
Extensa modificada	Treballadora	<i>Monoparental homosexual</i>	Amèrica Àsia	En divorci /divorciant-se
“Mosaic”	Marginal		Altres	Sense fills Amb fills
Monoparental				Amb fills en acollida
Adoptiva				Amb fills adoptats

<p style="text-align: center;">Taula 5 Principals rutes d'entrada o causes precipitants de la monoparentalitat. <i>(modificada a partir de Buitrago et al. 2013, PAPPS-SM)</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Divorci o separació conjugal • Mares/pares solters (i mares/pares solters per elecció) • Mort d'un dels progenitors • Adopció per homes solters o dones solteres • Fi de la cohabitació • Absència permanent o perllongada d'un progenitor: <ul style="list-style-type: none"> -Hospitalitzacions o malalties greus (trastorns mentals, drogoaddicció, ceguesa, etc.). -Emigració o immigració per motius laborals o d'altra índole -Abandó o deserció de la llar. -Treballs especials: marina, exèrcit, executius, etc. -Empresonament, institucionalització.

Taula 6		
El nen dintre de l'adult: "Las Edades del Hombre"		
<i>(derivada por J.L. Tizón des de E.H. Erikson)</i>		
"EDAT "	Sentiments bàsics / Conflicte bàsic	
Sensorio-oral (i d'incorporació massiva del món)	<i>Confiança</i>	<i>X Desconfiança</i>
Músculo-anal (i de control i autoafirmació)	<i>Autonomia</i>	<i>X Vergonya i Dubte</i>
Fàl·lico-locomotora (i de lluita pel poder i l'estima)	<i>Iniciativa</i>	<i>X Culpa</i>
Latència i Escolarització (i d'apropiació de les bases del funcionament dels grups i la tecnologia)	<i>Industriositat</i>	<i>X Inferioritat</i>
Pubertat i adolescència (i d'assoliment de la identitat)	<i>Identitat</i>	<i>X Difusió del Rol</i>
Primera edat adulta (i d'assoliment de la intimitat i la vinculació adultes)	<i>Intimitat</i>	<i>X Aïllament</i>
Edat adulta (i d'expressió de la creativitat)	<i>Generativitat</i>	<i>X Estancament</i>
Maduresa (i d'aproximació a la mort i la transcendència)	<i>Integritat</i>	<i>X Desesperació</i>

Taula 7

Possibles repercussions de l'elaboració insuficient de determinades transicions
psicosocials fonamentals dels nens i les seves famílies (configuracions emocionals)
(derivada de Emde, 1999, i Tizón, 2004, 2013)

<i>Moment, indicadors</i>	<i>Mesos</i>	<i>PERILL PRINCIPAL de la no elaboració</i>
Naixement i “trama afectiva”	0-2	<i>Autisme</i>
Plor i somriure socials	2-6	<i>Psicosis Infantils. Esquizofrènia?</i>
Deslletament, elaboració de la simbiosi, establiment de l'objecte	6-10	<i>Simbiosi, Dependència</i>
Ansietat front a l'estrany (diferenciació dels no-familiars)	6-10	
Inici de la marxa i desenvolupament exponencial de l'autonomia	10-18	
Integració verbal de les emocions	18-22	<i>Trastorns de personalitat greus</i>
Triangulació edípica	36-48	<i>Trastorns de l'estat d'ànim greus</i>
Integració escolar	3-6 años	<i>Trastorns per ansietat i somatomorfos</i>
Pubertat i adolescència	12-18-21	<i>Trastorns adaptatius</i>

Taula 8
Dols i transicions psicosocials principals en els nens
(Tret de Tizón 2007, 2013)

Transicions psicosocials pròpies del desenvolupament	Transicions freqüents, tot i ser accidentals	Pèrdues i dols difícils d'elaborar
<p>Naixement</p> <p>Deslletament, establiment de la "posició Reparatòria" o "Depressiva" i el somriure social</p> <p>Ansietat front a l'estrany (domini de la PD: confiança <i>versus</i> desconfiança bàsiques)</p> <p>Inici de la marxa (autonomia <i>versus</i> vergonya i dubte).</p> <p>Autonomia creixent i triangulació edípica (iniciativa <i>versus</i> culpa)</p> <p>Integració verbal de les emocions (el nen narrativament competent) i Integració escolar (industriositat <i>versus</i> inferioritat)</p> <p>Pubertat i adolescència (assoliment de la identitat <i>versus</i> difusió del rol, fracàs en la conformació del si mateix...)</p>	<p>Separacions respecte els pares en la infància.</p> <p>Separació dels pares.</p> <p>Deprivacions afectives</p> <p>Migracions</p> <p>Pèrdues materials</p> <p>Inferioritat física o mental</p> <p>Separació dels pares en l'adolescència.</p> <p>Separacions de la llar en l'adolescència.</p> <p>Separacions de l'ambient escolar en l'adolescència</p>	<p>Pèrdua de la mare</p> <p>Pèrdua del pare</p> <p>Pèrdua d'un germà</p> <p>Pèrdues psicofísiques importants</p> <p>Abandó per part d'un progenitor</p> <p>Suïcidi d'un progenitor o germà.</p> <p>Privacions afectives importants</p> <p>Abús sexual por part d'un progenitor o familiar proper.</p> <p>Migracions catastròfiques</p> <p>Inferioritat física o mental important</p>

SUMARIO

Esta es la primera parte del trabajo sobre parentalidad líquida. El autor aborda las formas de parentalidad y de crianza partiendo del concepto de sociedad líquida de Z. Bauman. Describe las transformaciones de la familia en los últimos decenios y plantea que la teoría y la práctica psicoanalíticas deben tenerlas en cuenta. En esta primera parte utiliza el diagrama epigenético de Erikson como punto de partida para el estudio de la parentalidad. La segunda parte del trabajo se publicará en el próximo número de la Revista.

SUMMARY

This is the first part of a paper dealing with the present social crisis and the liquid parenthood associated with it. The author explores different ways of approaching the task of parenting and bringing up children, starting from the concept of the liquid society outlined by Z. Bauman. He describes the changes that have occurred in family life during recent decades, and offers numerous data, which help the reader to understand the scope of this phenomenon more precisely. In this first part he uses Erikson's epigenetic diagram as a starting point from which to study parenthood. The second part will be published in the next issue of our Review.

Trobareu la bibliografia completa a la segona part de l'article, que publicarem properament (*N.d.E.*).

